

PETER HAYES

PREČO?

AKO POCHOPÍŤ HOLOKAUST

PREKLAD DANIEL LEVICKÝ ARCHLEB
A ALEXANDRA STRELKOVÁ

ma **m**
ma š

m a m
m a s

PETER HAYES

PREČO?

Ako pochopiť holokaust

Z angličtiny preložili
Daniel Levicky Archleb a Alexandra Strelková

m a m
m a š

Venované učiteľom, ktorí ma inšpirovali.

Mary Fahertyová
James McGillivray
Athern Park Daggett
John C. Rensenbrink
Timothy W. Mason
a Henry Ashby Turner Jr.

– s vďakou na vás spomínam.

OBSAH

<i>Úvod: Prečo ďalšia kniha o holokauste?</i>	9
1. CIELE: Prečo Židia?	12
<i>Antisemitizmus</i>	
<i>Emancipácia a reakcia</i>	
2. AGRESORI: Prečo Nemci?	44
<i>Národ a Volk</i>	
<i>Hitlerova príležitosť</i>	
3. ESKALÁCIA: Prečo vražda?	79
<i>Od arizácie po zverstvá</i>	
<i>Reakcie Nežidov a Židov</i>	
4. VYHLADENIE: Prečo také rýchle a radikálne?	119
<i>Od nábojov k plynu</i>	
<i>Páchatelia: „Generácia bez obmedzení“</i>	
<i>Zotročenie</i>	
5. OBETE: Prečo sa Židia nebránili viac a častejšie?	179
<i>Podriadenie sa a odboj</i>	
<i>Svet táborov</i>	
6. DOMOVINY: Prečo boli rozdiely v miere prežitia?	219
<i>Rôznorodé formy správania</i>	
<i>Poľsko</i>	
7. PRIZERAJÚCI SA: Prečo tak málo pomoci zvonku?	259
<i>Predvojnové úniky</i>	
<i>Vojnové priority</i>	
8. DÔSLEDKY: Aké odkazy, aké ponaučenia?	399
<i>Návrat, presídlenie, odplata a odškodnenie</i>	
<i>Pamäť, mýty a významy</i>	
PodĎakovanie	343
Vybraná literatúra	347
Poznámky	385

ÚVOD

Prečo ďalšia kniha o holokauste?

Holokaust sa skončil pred sedemdesiatimi rokmi a ešte stále ho nie sme schopní pochopiť. Napriek záplave (či možno práve pre ňu) zhruba šesnásťtisíc kníh katalogizovaných v tejto kategórii v knižnici amerického Kongresu, napriek početným múzeám a pamätníkom, napriek každoročne pribúdajúcim filmovým spracovaniam i napriek početným vzdelávacím programom venovaným tejto téme sa zdá, že ľuďom stále chýba zmysluplné vysvetlenie toho, prečo v srdci civilizovanej Európy v dvadsiatom storočí prepuklo také obľudné krviprelievanie. V súvislosti s holokaustom sa vari najčastejšie spomínajú prívlastky „nepredstaviteľný“, „nepochopiteľný“ a „nevysvetliteľný“. Tieto slová svedčia o tom, že si akosi inštinktívne zachovávame odstup, priam pudovo cítame v sebaobrane. Keď niekto povie, že vie vysvetliť holokaust, zdanlivo ho tým normalizuje, keď však vyhlási, že ho pochopiť nevie, potvrdzuje tým svoju nevinu – nielenže nie je schopný takú hrôzu uchopiť, ale ani nič podobné vykonať. Preto vôbec neprekvapuje, že „nepochopenie“ je štandardným postojom voči beštialite holokaustu, ako taký však vylučuje možnosť získať z tejto témy ponaučenie.

Sebaobrana však nie je jediným dôvodom, prečo sa ešte stále nevieme intelektuálne vyrovnáť s holokaustom. Je to totiž skutočne zložitá

úloha. Porozumieť mu vyžaduje rozlúštiť mnohé hlavolamy, ktorými je obklopený. Takmer tri desaťročia som o holokauste prednášal americkým vysokoškolákovi a často aj pre odbornú i laickú verejnosť. Dospel som k ôsmim ústredným témam, ktoré ľudí mätú najčastejšie. Niektoré sa týkajú spáchaných činov, iné činov nevykonaných a ďalšie oboch. Treba ich objasniť vo vzájomných súvislostiach, až potom bude myseľ schopná obsiahnuť túto pohromu. Každá kapitola knihy skúma jednu z nich v podobe otázok a ako celok odráža moje presvedčenie, že holokaust je možné historicky vysvetliť rovnako ako ktorúkoľvek ľudskú skúsenosť, aj keď úloha je to pomerne zložitá.

V argumentácii sa opieram o poznatky z oblasti, ktorá je medzi bádateľmi holokaustu neobvyklá. Vyštudoval som dejiny ekonómie. To neznamená, že kladiem do popredia materiálne motívy vraždenia (naopak, domnievam sa, že v porovnaní s ideologickými sú druhoradé). Vďaka svojmu pôvodnému odbornému zameraniu som však vnímavejší voči číslam a ich významu a často ich používam s cieľom poukázať na ich vysokú výpovednú hodnotu. Druhou odlišujúcou črtou mojich úvah je ich dialektický pôvod. Túto knihu nepoháňa téza, ktorú chce autor potvrdiť. Je to skôr práca, ktorá vzišla z kompromisov v priebehu mnohých rokov výučby a verejných prednášok, počas ktorých som zisťoval, ktoré aspekty holokaustu ľudí najviac zaujímajú a prečo. Následne som sa v štúdiu a uvažovaní zameril na identifikáciu najspoločnejších odpovedí, ktoré nám veda vie poskytnúť, a potom som vylepšoval spôsoby, ako ich čo najprístupnejšie a najprehľadnejšie sprostredkovať.

Táto kniha má popri vysvetlení ešte jeden cieľ: uviesť veci na pravú mieru. Historik Tony Judt poznamenal: „Keďže je nemožné pamätať si ho [holokaust] taký, aký bol, je prirodzené, že ostane v pamäti taký, aký nebol.“⁰¹ Vzniklo množstvo mýtov, mnohé z nich nás chceli upokojiť, že veci by sa boli vyvíjali úplne odlišne, keby len nejaký človek alebo inštitúcia konali odvážnejšie či múdrejšie. Ďalšie zvalovali vinu na obľúbených i prekvapivých zloduchov alebo dokonca na samotných historikov holokaustu. V knihe mnohé z týchto legiend vyvraciam, počnúc predstavou, že Adolfa Hitlera doviedol k moci v Nemecku

antisemitizmus, až po názor, že mnohí z hlavných páchatel'ov holokaustu následne unikli trestu. Záverečná kapitola prináša prehľad a vyvrátenie tých najrozšírenejších mýtov vrátane tvrdohlavého a opakujúceho sa tvrdenia, že holokaust sa nestal.

Argumentačný oblúk knihy je nasledovný: holokaust vznikol v konkrétnom čase na konkrétnom mieste – v Európe bezprostredne po priemyselnej revolúcii, po otrasoch a prevratoch prvej svetovej vojny a bolševickej revolúcie. V tomto kontexte sa pradávne nepriateľstvo voči Židom a judaizmu, hlboko zakorenené v náboženskej rivalite a nanovo rozdúchané modernou vedou, zmenilo na fixnú predstavu, že odstránením Židov z občianskej spoločnosti sa zázračne vyriešia všetky spoločenské problémy. Zlomové línie rozvratu v 30. rokoch vyzdvihli k moci túto ideológiu práve v Nemecku, vyvražďovanie európskych Židov však nebolo ani predurčené nemeckými dejinami, ani výhradne nemeckou záležitosťou. Masakra vznikla v istých politických a vojenských súvislostiach a vystupňovala sa čiastočne preto, lebo to vyhovovalo cieľom mnohých ďalších Európanov, pri najmenšom počas krátkeho a krutého obdobia najintenzívnejšieho vyvražďovania. Obete boli voči zabíjaniu vo veľkej miere bezmocné a pozorovateľov zamestnávali vlastné, akútnejšie problémy. Čeluste pasce, ktorá sa počas nacistickej éry zaklapla okolo európskych Židov, zapadli tak pevne, že len málokomu sa podarilo uniknúť, aj to väčšinou len o vlások a na poslednú chvíľu. Väčšine krajín starého kontinentu dlho trvalo, kým uznali, na čom sa podieľali, no paralelne vytvárali početné zábrany, aby sa nič podobné už nezopakovalo. Po vyše sedemdesiatich rokoch sa tieto zábrany zásadne otriasajú.

Tempo odborného výskumu holokaustu je pre väčšinu ľudí prirýchle, nie sú schopní ho sledovať a integrovať nové poznatky do všeobecného interpretačného rámca. Do popredia sa dostali rôzne zavádzajúce predstavy a zároveň pretrvávajú aj tie už prekonané. Ľudia so záujmom o tému holokaustu preto potrebujú súhrnné zhodnotenie zamerané na ústredné a pretrvávajúce otázky o tom, prečo a ako sa odohrala masakra európskych Židov. To ponúka táto kniha.

I. kapitola

CIELE: Prečo Židia?

Vlny násilia voči menšinám takmer vždy pramenia z určitých ideových predstáv, teda z toho, čo si väčšina o menšine myslí, a z okolností, teda zo spôsobu či pravidiel toho, ako tieto dve skupiny v danom čase na seba vzájomne vplyvajú. Aby sme mohli vysvetliť, prečo sa Židia v 20. storočí stali terčom vražedných úmyslov, musíme sa podrobnejšie pozrieť na oba tieto pramene.

ANTISEMITIZMUS

Nepriateľstvo voči Židom sa dnes zvyčajne označuje výrazom antisemitizmus. Jeden môj univerzitný profesor vravieval, že problém tohto slova spočíva v tom, že jedným výrazom sa označuje množstvo odlišných postojov: zahŕňa všetko od rozprávania neúctivých vtipov o Židoch až po túžbu vraždiť ich.⁰² Určite mal pravdu, no aj tak je možné sformulovať funkčnú definíciu. Moja znie takto: Antisemitizmus je kategorické napádanie Židov ako kolektívneho stelesnenia odpudzujúcich alebo ničivých črt. Inými slovami, antisemitizmus je presvedčenie, že Židia zdieľajú odpudivé či zhubné vlastnosti, ktorými sa líšia od Nežidov. Rozhodujúci je pôvod, individualita je len iluzórna.

Tento postoj siaha hlboko do histórie, aj preto sa známa kniha Roberta Wistricha a populárny dokumentárny film na túto tému volajú *The Longest Hatred*, teda najstaršia nenávisť. Názov je však zavádzajúci z dvoch dôvodov. Po prvé i napriek tomu, že Židov v západnej kultúre dlhodobo nenávideli, nie vždy a všade zažívali rovnakú nenávisť, a po druhé táto nenávisť výrazne menila podobu. Oba momenty sa dokonca odrážajú aj na samotnom výraze, ktorý dnes používame na označenie predsudkov či nenávisť voči nim. Slovo „antisemitizmus“ sa zjavilo až v roku 1879 a jeho popularizácia sa zvyčajne pripisuje Wilhelmovi Marrovi, nemeckému agitátorovi, ktorý ním chcel opísať niečo nové a odlišné od predchádzajúcich podôb nepriateľstva voči Židom. Rovnako ako v prípade ďalších izmov, ktoré sa v 19. storočí vyrobili v hojnom počte, aj výber tohto výrazu naznačoval, že táto nová neznášanlivosť súvisí s politikou a vedou. Všimnime si, proti čomu bol údajne namierený: nie proti Židom, ale proti nejakému semitizmu. A to bolo čo? Na rozdiel od ostatných cieľov „antihnutí“ z 19. storočia (napríklad antisocializmus, antikomunizmus, antikatolicizmus, antivivisekcionizmus či dokonca povestný „antidisestablišmentarizmus“, odmietajúci zrušenie oficiálneho prepojenia vládou krajiny s cirkvou) antisemitizmus nebojoval proti myšlienkovému prúdu s vlastným pomenovaním, ale vymyslel si fenomén, voči ktorému sa stavia. Samozvaní „antisemiti“ si zavádzajúco požičali lingvistickú kategóriu. Tvrdili, že bojujú proti Semitom, ľuďom, používajúcim niektorý z rodiny semitských jazykov, ktorých syntax a gramatická štruktúra sa líšia od takzvanej indoeurópskej jazykovej rodiny, prevládajúcej v Európe. V skutočnosti sa však nevyhraňovali voči všetkým Semitom, napríklad Arabov sa to zväčša netýkalo, hoci arabčina je semitský jazyk. Neprekážali im ani tí, ktorí používali rovnako semitskú aramejštinu, Ježišov jazyk. Koncom tridsiatych a začiatkom štyridsiatych rokov 20. storočia Nemecko vyvíjalo veľkú snahu, aby presvedčilo arabské vlády, že obyvatelov ich krajín nepovažuje za podradných ani za hrozbu⁰³, čím nacistický režim nepriamo pripustil, že nový termín je klamlivý.

Terčom nového izmu boli Židia. Antisemiti sa sústredili na jazyk ich predkov a kategorizovali ich abstraktnými pseudovedeckými eufemizmami. Cieľom bolo, a) jednoznačne a rázne oddeliť Židov od ostatných, b) odlišnosť Židov pripísať ich povahe a zmýšľaniu, a tak, c) zodpovedne tvrdiť, že protižidovský postoj nie je predsudok, ale reakcia na preukázateľnú skutočnosť, ktorú je potrebné riešiť politicky.

Túto motiváciu nechtiac podporuje aj anglický pravopis, keďže tradičné vsunutie pomlčky a veľkého začiatočného písmena v slove „anti-Semitism“ naznačuje, že existuje aj niečo ako „semitizmus“. V nemčine, teda pôvodnom jazyku, v ktorom výraz vznikol, túto chybu nenájde, po nemecky sa píše pokope ako *Antisemitismus*. V súčasnosti ľudia či inštitúcie, ktoré si uvedomujú tento chýlostivý fakt, ako napríklad americké múzeum holokaustu *United States Holocaust Memorial Museum*, presadzujú, aby sa výraz antisemitizmus písal ako jedno slovo. Zatiaľ to nezohľadňuje ani funkcia kontroly pravopisu v textovom editore Microsoft Word, ani výkladový slovník anglického jazyka *Oxford English Dictionary*.

Vývoj antisemitizmu a jeho zmeny v čase súvisia s relatívnou silou jeho xenofóbnych a chimérických podôb, ako ich definoval renomovaný medievalista Gavin Langmuir, ktoré tu však použijeme v mierne upravenej forme.⁰⁴ Xenofóbna podoba vníma Židov ako *odlišných* od iných v akýchsi *viditeľných* aspektoch a táto odlišnosť jej prívržencov v rôznej miere *obtázuje*. Chimérická podoba vníma Židov ako určitými *vymyslenými* spôsobmi *nebezpečných* pre ostatných a jej prívrženci zastávajú názor, že treba proti tomu *niečo urobiť*. Rozdiely sú zdôraznené v pôvode oboch slov: *xenos* po grécky znamená cudzinec, hosť a *chimera* je grécky výraz pre mýtickú príšeru s levou hlavou, kozím telom a hadím chvostom, ktorá chrľí oheň.

Dôsledky takéhoto odlišovania najlepšie ilustruje postoj starých Rimanov voči Židom.⁰⁵ Tacitus ich kritizoval pre údajnú „tvrdohlavú vzájomnú spätosť... ktorá je v protiklade s ich neúprosnou nenávisťou voči zvyšku ľudstva“. Rimania ani nemali radi a nechápali židovské

zvyky, napríklad monoteizmus, pre ktorý odmietali uctievať panovníkov ako božstvá, šabat, podľa ktorého jeden konkrétny deň v týždni nepracovali, endogamiu, prikazujúcu uzatváranie manželstiev iba so Židmi, či obriezku novorodených chlapcov ako symbol a pripomienku špeciálnej dohody s Bohom. Židov však nevnímali ako obzvlášť či skutočne nebezpečných, ak teda práve nevzdorovali autorite ríše. Dokonca aj po zničení chrámu v Jeruzaleme v roku 70 n. l. vojskom budúceho panovníka Tita a po potlačení troch po sebe nasledujúcich povstaní proti rímskej nadvláde, ktoré po roku 136 n. l. viedli k takmer úplnému vyhnaniu Židov z územia starovekej Judey, sa jednotliví Židia mohli stať a aj sa stávali občanmi Ríma a figurovali v mnohých sférach života.

Niektoré staroveké egyptské a grécke texty síce vyjadrujú nevraživosť voči Židom, ale nárast intenzívneho nepriateľstva voči nim a strachu z nich sa vo veľkej miere prelína s nástupom kresťanstva. Vzťah medzi prívržencami týchto dvoch náboženstiev vždy odrážal istý paradox: obe viery sú veľmi podobné a odlišné zároveň, a to spôsobovalo intenzívnu súťaživosť. Zo židovského pohľadu bola nová viera v podstate kacírstvom, mylnou obmenou ich teológie. Kresťania sa vnímali ako prijímatelia novej, vylepšenej verzie tejto teológie, náhrady starej, ktorú treba odvrhnúť ako prežitok minulosti.

Kresťania na jednej strane prevzali základné piliere judaizmu, no zároveň sa od nich následne odklonili. Hlásali monoteizmus, vyhlásili však Ježiša za syna Božieho, teda za božského, a prišli s doktrínou Svätej trojice, jedného Boha v troch podobách. Prijali hebrejskú Bibliu ako zjavenie Božieho slova a včlenili ju do svojej Biblie ako Starý zákon, no potom pridali evanjeliá („dobrú správu“) a ďalšie knihy ako nové zjavenia Božej vôle. Okrem toho si kresťanstvo upravilo židovské predstavy o vyvolení a zmluve medzi Bohom a jeho ľudom na nové účely. Židia verili, že s Bohom uzatvorili súbor jedinečných dohôd a zmlúv, z ktorých najznámejšie sú Abrahámove a Mojžišove: v nich sa Boh zaviazal, že židovský národ urobí vyvoleným a „svetlom pohanov“, ak sa budú riadiť jeho zákonmi. Tie spočiatku pozostávali z Desatora, ale neskôr boli rozšírené do podoby 613 ústredných

zákonov alebo *micvot* – presnejšie 248 prikázaní a 365 zákazov, ustanovených v Tóre, v prvých piatich biblických knihách, ktoré kresťania nazývajú Pentateuch. Tieto zákony určovali všetko počnúc tým, čo človek môže jesť a ako sa má obliekať, až po spôsob, akým sa má umývať či vykonávať bohoslužbu. Kresťanstvo vyhlásilo, že Ježiš zvestoval novú zmluvu, ktorá nahradila Mojžišovu, že staré zákony stratili platnosť a príslušníkom vyvoleného národa sa odteraz môže stať ktokoľvek, kto prijme Krista, učenie Biblie a nového Svätého písma.

To, čo nasledovalo, sa dá chápať aj tak, že Židia boli tí, ktorí povedali nie. Keď im ponúkli novú podobu vzťahu s Bohom, povedali, že uprednostňujú tú dovedajšiu, a toto odmietnutie spustilo rivalitu a vzájomné obviňovanie, obe skupiny niekoľko storočí súťažili o stúpencov až do 4. storočia n. l., keď sa kresťanstvo stalo oficiálnym náboženstvom Rímskej ríše a zdanlivo vyhralo bitku.

To nás privádza k tabuľke č. 1, ktorá sa snaží schematicky zachytiť tri súvisiace oblasti: (1) vyvíjajúce a prelínajúce sa podoby nepriateľstva voči Židom, ktoré vznikli v Európe v obdobiach, keď sa kresťanstvo stalo dominantným, (2) vývoj definície problému, ktorý Židia údajne predstavovali, a (3) zmeny v navrhovaných riešeniach situácie.

Časové obdobia vymedzené v tabuľke naznačujú konkrétne rámce na kritiku Židov v danom období, to však neznamená, že tie nové úplne nahradili staré. Niektorí ľudia boli antisemitmi aj v 40. rokoch 20. storočia na základe dôvodov vykonštruovaných v počiatocnom období a podaktorí sú antisemitmi z týchto domnelých dôvodov aj dnes. Alon Confino v jednej z najzaujímavejších nových kníh o holokauste *A World Without Jews* (Svet bez Židov, 2014) tvrdí, že snaha nacistov vyhubiť Židov vychádzala zo sekularizovanej verzie kresťanského nároku na nástupníctvo v dejinách. Nacisti neponúkali nové náboženstvo, vnímali sa však ako nositelia nového morálneho konceptu. Confino tvrdí, že Confino nie je úplne nové. Podobne o koreňoch antisemitizmu tesne pred začiatkom holokaustu uvažovali aj Sigmund Freud a Maurice Samuel

Tabuľka 1: Prelínanie vrstiev antisemitizmu

PARADIGMA/ OBDOBIE	OBAVA/ PROBLÉM	RIEŠENIE	POZNÁMKY
viera/cirkev (4. – 18. storočie)	náboženstvo/ vierovyznanie	segregácia, následná konverzia	zakorenené v odmietaní a rivalite, v súboji o nárok na zjavenie; schizofrenické; zachovať/potrestať; prežiť/trpieť; degradácia a vyčlenenie; démonizácia v krízových časoch; rituálne vraždy („krvná žaloba“); Luther; pretrvávajúce predovšetkým v ortodoxných krajinách.
Židia ponížovaní			
rozum/osvietenstvo (18. – 19. storočie)	kultúra/tradície (právo/rituály/odev)	emancipácia, následne absorpcia	Voltaire: oslobodenie sa od minulosti a dogmy; liberalizmus/ občiansky zákonník (Napoleonov kódex)
Židia zaostalí			
veda (19. – 20. storočie)	rasa (krv/gény)	karanténa, následne eliminácia	bez možnosti výberu, materiálne, nemenné; Darwinov esencializmus; biologická politika: národy = plemená
Židia nákazliví			

a krátko po nich sa obdobne vyjadrili Léon Poliakov a Norman Cohn o koreňoch nacistického rasizmu.⁰⁶ Títo myslitelia však chápali, že nacisti sa nesnažia židovsko-kresťanskú morálku nahradiť, ale anulovať ju a odstrániť. Nacistická morálka bola akýmsi „návratom do budúcnosti“, presadzovala, že jediným základným princípom života je praveký zákon džungle a jediným meradlom dobra je fyzické prežitie.

To, že sa zdôvodňovanie antisemitizmu časom menilo, však ani napriek novým vedeckým poznatkom neznamená, že predsudky nadobudli sofistikovanejšiu podobu alebo že v neskoršom období vychádzali z kvalitnejších informácií či rozumnejších argumentov. Iba sa tak tvárili.

Prvá horizontálna línia tabuľky sa zaoberá dlhým obdobím európskych dejín, keď prevládal náboženský myšlienkový rámec a ústredná otázka, ktorá určovala či legitimizovala myšlienky a politiku, znela: „Čo chce alebo vyžaduje Boh?“ Základnou dilemou kresťanstva v tomto dlhom období diskriminácie Židov bolo, že cirkev sa snažila zachovať teologickú rovnováhu medzi dvoma protichodnými povinnosťami voči nim, vychádzajúci z koncepcie židovského národa ako „ľudu svedkov“⁰⁷, s ktorou na začiatku 5. storočia prišiel sv. Augustín, biskup zo severoafrického mesta Hippo: prenasledovanie a zachovanie. Augustín jednak učil, že Cirkev musí demonštrovať „popretie Židov“ a „vyvolenie kresťanov“ tým, že najprv zdôrazní zodpovednosť Židov za Kristovu smrť, ako to naznačujú neskoršie evanjeliá, a potom urobí všetko preto, aby Židia na Zemi žili v čo najväčšej izolácii a v čo najúbohejších podmienkach, čím sa konkrétne prejavia následky odmietnutia kresťanstva. Podľa tejto časti kresťanskej teológie teda Židia museli trpieť, pretože boli nábožensky nevedomí, duchovne tápali v temnotách.

Na druhej strane však aj Ježiš bol Žid a židovský ľud boli kedysi Bohom vyvolení. Podľa Augustínovho učenia nesmeli byť jeho príslušníci vraždení – na rozdiel od všetkých ostatných náboženských zoskupení, ktoré odmietali alebo sa odklňali od katolíckeho či pravoslávneho

kresťanského nároku na pravdu. Naopak, treba ich nechať žiť, i keď v utrpení, až po úžasný deň, keď uvidia svetlo a prestúpia na kresťanstvo, pretože to bude predzvesťou posledného súdu a príchodu nebeského kráľovstva. Toto vysvetľuje pozoruhodnú iróniu tohto príbehu, prežitie Židov. Boli jedinou náboženskou menšinou, ktorej viera zostala v kresťanskej Európe povolená, ktorej prívržencov nezabíjali automaticky a zakaždým tak ako katarov, lollardov a iných odpadlíkov, až kým západné kresťanstvo nerozdelila reformácia. Brutálne krvavé náboženské vojny v 16. a 17. storočí, ktoré napokon uviazli v slepej uličke, naučili katolíkov a protestantov nevyhnutnosti spolužitia.

Jedným z výsledkov Augustínových téz bolo, že kresťania po celé stáročia odsudzovali Židov a navyše sa neustále bránili kontaktu s nimi, aby im nerozvracali vieru. Cirkev dúfala, že degradovaním do role vyvrhelov ich donúti k zmene viery. Počas posledných storočí Rímskej ríše prišli o právo nadobúdať a neskôr aj vlastniť kresťanských otrokov, čo ničivo zasiahlo ich bohatstvo a majetky. Pribúdali nové zákony, ktoré zakazovali obracať iných na židovskú vieru, rušiť krsty, žiť či uzatvárať manželstvá s kresťanmi, zastávať verejné funkcie a stavať synagógy. Oddelovanie kresťanov a Židov v kresťanskej Európe sa síce nepresadzovalo jednotne, no neustále narastalo, až vznikol vzorec getoizácie na základe profesie a bydliska. Židia tak uviazli v činnostiach, ktorými sa zvyčajne pohrdalo alebo boli nebezpečné, ako napríklad požičiavanie peňazí či garbiarstvo, a vo vymedzených lokalitách, ktoré zväčša tiež nepatrili medzi najvyhľadávanejšie.

A uprostred toho všetkého si Cirkev uvedomila, že nemôže súbežne podnecovať nepriateľstvo voči Židom a zároveň zakazovať násilie voči nim. Bežní ľudia pravidelne zabúdali na teologické dôvody, pre ktoré by k príslušníkom náboženstva popierajúceho božskú podstatu Krista mali pristupovať inak ako k ostatným kacírom a nevercom. V pravidelných intervaloch, predovšetkým v časoch núdze, teda na Židov útočili. Násilné krsty a vyhánanie prepukli dokonca už v 7. storočí. Potom sa situácia upokojila, no ohniská protizidovských nepokojov opäť vzbĺkli po roku 1000 a rozsiahla vlna útokov nastala